

УДК 477(47) ("17 - 18")

Крапивний Я. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ЄПАРХІАЛЬНОМУ ЖІНОЧОМУ УЧИЛИЩІ В ХІХ ст.

У статті здійснено ретроспективний аналіз професійної підготовки вчительських кадрів у жіночих духовних закладах освіти Чернігівщини, висвітлено вплив на становлення наставників-викладачів професійної майстерності в системі жіночої духовної освіти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна практика, діяльність-дія, професійні компетенції.

Постановка проблеми. Відкриття жіночого Єпархіального училища відбулося за ініціативи архієпископа Філарета, який прибув до Чернігівської кафедри у липні 1859 р. і твердо вирішив відкрити на цьому місці "училище духовного звання". Думка архієпископа знайшла підтримку в усіх представників єпархіальної влади, адже до того часу в регіоні не було жодного духовного училища для жіночої статі. Ця подія стала новим поштовхом у просвітництві регіону. Розпочати таку "благу справу" припало на долю священника Вознесенської церкви Олександра Юшкова, який активно розпочинав підготовку документів та збір коштів, необхідних для її відкриття. За дорученням свого архієпископа, навесні 1860 р. він зробив письмове звернення до церковного керівництва щодо необхідності створення та відкриття жіночого училища у м. Чернігові [2, с. 256].

Преосвящений був людиною енергійною й тому вже в листопаді цього ж року створив проект Статуту, що затверджувався Преосвященним і саме 18 листопада 1860 р. у м. Чернігові відкрилося училище для дівчат на кошти духовних попечителів. Через брак фінансування училищу запрацювати не вдалося, а тому в 1861 р. архієпископ Філарет пожертвував зі своїх заощаджень тисячу рублів на благоустрій училища. Така допомога архієпископа суттєво покращила становище цього закладу, а вже 30 січня 1866 р. архієпископ Філарет урочисто відкрив Чернігівське жіноче єпархіальне училище [5, с. 266].

Дослідження означеної проблематики ґрунтується на основі стародруків, а саме – Чернігівських єпархіальних відомостей; архівних матеріалів з фондів ЧДА, а також сучасних дослідників історії Чернігівщини: О. Лавріненка, Г. Яковенко та інших. Варто зауважити, що у стародруках містяться відомості про підготовку вчительських кадрів на території Чернігівщини. Ми ж намагались прослідкувати основні принципи професійної підготовки в духовних жіночих закладах освіти Чернігівського регіону.

Мета статті: здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку педагогічної майстерності у жіночих духовних закладах освіти Чернігівщини в ХІХ ст., дослідити їх роль у становленні педагогічної майстерності випускниць єпархіального жіночого училища.

Результати теоретичного дослідження. Для досягнення належного рівня практичної професійно-педагогічної підготовки в духовних закладах освіти на Чернігівщині окресленого історичного періоду було введено майже з кожного предмета певні практичні завдання, а учні духовних шкіл проводили уроки, що безумовно, давало потужний результат у практичній підготовці майбутніх учителів. Вони сприяли ґрунтовним теоретичним та практичним знанням для тих, хто бажав присвятити себе педагогічній діяльності. Практичні заняття склались із наступних компонентів:

- а) відвідування уроків разом із керівником, що давало можливість учням-практикантам ввійти в курс викладацької справи та зорієнтуватися в самому процесі викладання;
- б) чергування в закладі та стеження за дотриманням учнями дисципліни;
- в) письмові звіти, які переглядалися учителями духовних закладів це відбувалося в Чернігівській духовній семінарії вже після введення педагогіки;
- г) викладання пробних уроків та їх аналіз учителем-предметником, де він вказував студенту-практиканту на його недоліки та позитиви [1, с. 14].

У Чернігівському Єпархіальному жіночому училищі учениці після впливу з боку учителів виконували письмові вправи. Для цього вони заводили спеціальні зошити з кожного предмету.

Учителі брали ці роботи додому і там виправляли їхні помилки. У вищих класах писали твори з таких предметів: Закон Божий, географія, педагогіка, фізика згідно з журнальною постановою. Згідно розпорядку, учениці повинні були виконати по два твори за місяць. Все це ставало важливою складовою педагогічної майстерності вчителів та сприяло отриманню навиків науково-пошукової діяльності [2, с. 125]. Великий вплив на учнів у процесі учіння відіграло й те, як виглядає сам учитель, та безумовно, сама обстановка у навчальному закладі, адже процес отримання знань і його кінцеві успіхи залежали не тільки від того, як викладає матеріал учитель, а й від ступеня його авторитету перед підопічними.

У 1841 році постає необхідність уведення до навчального процесу вивчення французької мови й музики. Згідно зі Статутом Чернігівського жіночого Єпархіального училища, між предметами, що повинні обов'язково викладатися в цьому закладі, були дозволені, а були й необов'язкові предмети, до яких відносилися: нові мови, музика та малювання. У Статуті зазначається, що необов'язкові предмети можуть викладатися за бажанням батьків їхнім донькам за окрему плату і в позаурочний час [7, с. 177]. Члени ради училища неодноразово мали заяви деяких священнослужителів, які бажали, аби їхні доньки вивчали в училищі якісь нові мови, особливий акцент робився на французьку мову та музику. Деякі священники на загально-єпархіальному з'їзді (вересень 1871 р.) стверджували про те, що при Єпархіальному жіночому училищі успішно викладається французька мова та музика. Читання цих предметів відбувалося на кошти тих батьків, діти яких виховувалися в училищі. Саме тому 13 жовтня 1871 р. виходить постанова щодо батьків, які навчають своїх дітей в училищі за власний рахунок висловити своє бажання чи небажання вивчати додатково французьку мову та музику. Більшість батьків погодилися вивчати вищевказані предмети, адже готували своїх доньок для подальшої педагогічної професії. Плата за вивчення французької мови становила 5 рублів за рік з кожної вихованниці, яка навчалася за свій рахунок. А за вивчення музики кожен повинен був заплатити по 5 рублів на придбання інструмента, також 20 рублів за рік навчання і 3 рублі на налаштування інструмента й ноти. [7, с. 179].

На основі аналізу архівних матеріалів, приходимо до висновку, що в Чернігівському Єпархіальному жіночому училищі були введені обов'язкові предмети: музика, церковний спів, малювання, рукоділля, етикет, як необхідні засоби розвитку слуху, зору, зміцнення дихання, дикції та інших необхідних навиків, що їм знадобляться у подальшій педагогічній професії. В духовному закладі для жінок улаштовувалися музично-літературні вечори, де активно залучалися студентки, а особливий акцент робився на церковний спів, який викладався в училищі впродовж усього навчання. Ці заходи допомагали виявити у студенток професійні педагогічні здібності до майбутньої вчительської професії [8, с. 1]. Музична підготовка вчителів-жінок у духовних жіночих закладах називалися літніми вакаціями церковного співу, де поряд з чоловіками співали й жінки. Все це відбувалося з ініціативи Чернігівської єпархії, яка брала на себе всі фінансові витрати [8, с. 1].

Як стверджує О. Лавріненко, інспектори, які відвідували єпархіальні школи Чернігівської губернії, вказували на низький дидактичний і методичний рівень викладання предметів випускницям жіночих єпархіальних училищ і тому було вирішено підняти їхній професійний рівень шляхом залучення до курсової підготовки. Повітові спостерігачі за роботою жінок-педагогів, відвідуючи жіночі єпархіальні училища, уважно спостерігали за їхнім викладанням і рівнем майстерності вчительок. Педагогів також знайомили із найкращими методами проведення уроків, залучали до методичної консультативної роботи кращих місцевих церковних священнослужителів. Від учительки вимагалось не лише володіння теоретичними знаннями шкільного курсу, а й уміння на достатньому рівні викласти ці знання учням, збудити у вихованців любов до навчання. Поряд із цим, учителька повинна була володіти методикою і технікою навчання і переконування [4, с. 181].

Важливою складовою професійної майстерності майбутніх учительок у Чернігівському Єпархіальному жіночому училищі ставало естетичне виховання. Провідними вміннями, які повинні були здобути студентки цього духовного закладу визначені такі:

- дотримання чистоти та гігієнічних норм у приміщенні, де проводилися заняття;
- привабливість аудиторії як необхідної складової у процесі педагогічного навчання і переконування;
- вміння учителів проводити заняття зі співу, музики, малювання і живопису (останнє є необхідною умовою розвитку зовнішньої педагогічної техніки вчителя-вихователя, бо практика музичного і хорового мистецтва сприяла виробленню таких необхідних рис, як дикція, дихання, вільна і невимушена манера професійно-педагогічного спілкування, а це є важливими складовими педагогічної майстерності) [6, с. 70].

Для того, аби майбутні учительки могли застосовувати навіювання, їм потрібно було бути більш уважними до своїх учнів, а саме: на що більш реагують ті чи інші вихованці – слова, прохання, вимоги, побажання, тобто, де вказівки вчительки зустрічають найменший опір з боку підопічних і чітко виконуються. Потім справжньому учителю-майстру потрібно було спробувати визначити, чим це було викликано: змістом повідомлення, формою взаємодії, власним авторитетом, особливостями контингенту учнів тощо. Як зазначає Г. Яковенко, серед практикуючих учителів лише у незначній частині зазначено кваліфікаційний рівень "домашня учителька", тобто вони мали свідоцтво про право домашнього навчання.

У Чернігівській губернії спостерігалася велика потреба у педагогічних кадрах для масової школі. У професійному виборі випускниць Чернігівського єпархіального жіночого училища переважала масова початкова освіта, що користувалася великим попитом у сільській місцевості. Колишні вихованки, маючи початкову педагогічну освіту, що надавала їм право викладати у народних училищах, не поспішали одержувати свідоцтво і не прагнули займатися індивідуальним навчанням [6, с. 71].

У Чернігівському єпархіальному жіночому училищі вчителі-наставники застосовували в основному пряме педагогічне навіювання, тобто повідомляли своїм вихованцям ті вимоги навчання і той навчальний матеріал, який вважали за доцільне. Проте було присутнє і непряме педагогічне навіювання, яке застосовувалося на практиці у закладі шляхом натяку, схвалення, осуду. Це непряме педагогічне навіювання і переконування застосовували лише педагоги зі значним обсягом педагогічного стажу. Навіювання використовували не тільки педагогічні працівники закладу, а й інспектори та старші вихователі. Саме через цей психологічний вплив поряд із іншими прийомами ставало дієвим засобом виховання і підконтрольності вихованців. Педагоги і вихователі Єпархіального жіночого училища шляхом навіювання і переконування повинні були на своїх заняттях вселяти в учнів упевненість у своїх силах і їхньому педагогічному майбутньому.

Учениці Чернігівського Єпархіального жіночого училища, оволодіваючи основами навіювання і переконування, повинні були виробити у собі такі професійні якості:

– володіти голосом та мовленням як необхідною складовою для вчительки духовного звання;

– знати логіку, основи психології, психофізіології, фізіології ВВД для впливу на почуттєву сферу вихованців.

Таким чином, починаючи з 1872–1891 рр. Чернігівські жіночі єпархіальні училища були єдиним жіночим освітнім культурним центром у регіоні, який проводив просвітницьку діяльність та займався професійною підготовкою майбутнього вчителя-майстра жіночої статі. Навчальні предмети, які викладалися, а це – Закон Божий, церковна історія, катехізис, російська мова, педагогіка, арифметика, церковний спів, рукоділля, безперечно були покликані виховувати справжнього педагога, який би займався просвітницькою діяльністю в регіоні. Цей цикл дисциплін сприяв формуванню в учениць духовного звання професійної майстерності, вихованні любові до педагогічної діяльності, спрямував їх на шлях просвітницької праці, вдосконалював педагогічну майстерність. Безумовно, вагомий внесок у розвиток жіночої освіти на Чернігівщині зробив архієпископ Філарет який задумав і організував у Чернігові Єпархіальне жіноче училище і навіть пожертвував кошти, зі своїх заощаджень, що допомогли відкриттю цього освітнього закладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Після закінчення випускниці отримували звання "домашнього вчителя" або наставниці, що давало їм право викладати ті дисципліни, в яких вони себе проявили на відмінно. Можна стверджувати, що Єпархіальні жіночі училища були покликані збільшити число грамотного населення на Лівобережній Україні та прискорити формування нової еліти в українському суспільстві. Але учениці, які навчалися в училищі не один рік і проявляли себе з кращого боку залучалися до педагогічної діяльності, виконуючи обов'язки інспекторів. На них була покладена функція стежити за порядком в закладі та допомагати вчителям училища. У кожному класі був свій інспектор, який обов'язково був присутній на екзамені. Таке самоврядування давало безцінний досвід, який у майбутньому знадобиться ученицям у педагогічній діяльності. Отже, Єпархіальні жіночі училища були провідним жіночим освітнім закладом на Північному Лівобережжі, і завдання полягало в задоволенні потреби регіону в педагогічних кадрах, а також у підготовці державних службовців та церковних діячів. Вихованці Єпархіального жіночого училища вирізнялися ґрунтовною теоретичною і практичною підготовкою, їх постійно запрошували в якості домашніх учительок.

Використані джерела

1. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) / Н. М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
2. Діаконов Г. Восемь лет существования училища девиц духовного звания в Чернигове / Г. Діаконов // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1874. – № 11. – Часть неофициальная. – С. 256–264.
3. Діаконов Г. Восемь лет существования училища девиц духовного звания в Чернигове / Г. Діаконов // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1874. – № 11. – С. 256–264.
4. Лаврінченко О. Історія педагогічної майстерності: [навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, вчителів] / О. Лаврінченко. – К.: Богданова А. М., 2009. – 328 с.
5. Тупатилів А. Краткая историческая записка о состоянии Черниговского епархиального женского училища за двадцатипятилетний период его существования, читанная на торжественном акте по случаю исполнившегося двадцатипятилетия одного училища / А. Тупатилів // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1891 – № 7. – Часть неофициальная. – С. 262 – 266.
6. Яковенко Г. Чернігівське епархіальне жіноче училище як осередок початкової педагогічної підготовки (друга половина XIX – початок XX ст.) / Г. Яковенко // Ніжинська старовина. – 2015. – Випуск 20(23).
7. Журнал заседания совета Черниговского епархиального женского училища. Январь 20 дня 1872 года // Черниговские епархиальные известия. – 1872. – № 6. – Часть официальная. – С. 177–180.
8. Державний архів Чернігівської області. Ф. 939. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк 3.

Кравченко У. М.

**PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING
OF TEACHERS IN CHERNIGOV EPARCHIAL FEMALE COLLEGE
IN THE XIX CENTURY**

The article presents a retrospective analysis of professional training of teaching staff in the women's religious educational institutions of Chernihiv region, shows the effect on the formation of mentors-teachers professional skills through the women's theological education.

The features of professional training of teachers in the Chernigov diocesan school are analyzed as a dominant component of the pedagogical action mentor teachers. The author pays attention to forms of suggestion and persuasion and the other progressive methods of teacher training which are relevant today.

The analysis of mastering the basics of pedagogical skills shows the proven fact that pedagogical skills as a system of professional competencies existed for many centuries and had its own characteristics in Chernigov eparchial female school. Requirements to future teachers of their means and methods of education are defined. The analysis of the training of women teachers and their contribution to the spread of education on the territory of Chernihiv-Sivers'ky region is carried out.

The author focuses on the pedagogical culture in Chernihiv eparchial college, that contributed to the professional development of future teachers. Particular attention is drawn to the most important components of the future teachers-masters' skill. The influence of suggestion and persuasion on becoming a master – teacher is defined. Attention is paid to the nature and peculiarities of teacher training in women's religious educational institutions.

The future teachers' requirements for means and methods of education are outlined. The analysis and influence of suggestion on the formation of a true master teacher are carried out. In general particular attention is paid to the most important components of future master- teachers' skills, in women's religious educational institutions of Chernihiv region in nineteenth century.

Key words: *pedagogical skills, pedagogical practice, work-performance, professional competence.*

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.